

Марія Менджул,
кандидат юридичних наук, доцент,
в.о. завідувача кафедри
міжнародного приватного права, правосуддя та адвокатури
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ПОНОВЛЕННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ В УМОВАХ КРИЗИ ГЛОБАЛЬНОЇ СИСТЕМИ БЕЗПЕКИ

У статті досліджено проблеми поновлення територіальної цілісності України в умовах кризи глобальної системи безпеки. Проаналізовано окремі міжнародні інструменти та механізми відновлення територіальної цілісності України.

Ключові слова: територіальна цілісність, війна, міжнародно-правові механізми, глобальна система безпеки.

В статье исследованы проблемы возобновления территориальной целостности Украины в условиях кризиса глобальной системы безопасности. Проанализированы отдельные международные инструменты и механизмы восстановления территориальной целостности Украины.

Ключевые слова: территориальная целостность, война, международно-правовые механизмы, глобальная система безопасности.

In the article the problem of renovation territorial integrity of Ukraine in the crisis of global security was studied. Analyzed some international instruments and mechanisms of restoration of territorial integrity of Ukraine.

Keywords: territorial integrity, war, international legal mechanisms, the global security system

З лютого 2014 року Україна перебуває у стані «гібридної» війни з РФ, залишається окупованим Крим, що обумовлює актуальність пошуку дієвих механізмів поновлення територіальної цілісності нашої держави. В науці

міжнародного права є низка досліджень, присвячених питанню принципів територіальної цілісності та непорушності кордонів, в тому числі праці М. Буроменського, В. Буткевича, Л. Волової, О. Задорожного, Б. Кліменка, М.Коена, І. Лукашука, В. Муравського, В. Пустогарова, Т.Цимбрівського та інші. Водночас проблема міжнародних механізмів поновлення територіальної цілісності залишається актуальною, особливо в контексті кризи глобальної системи безпеки.

Серед основних принципів міжнародного права чільне місце займають принципи територіальної цілісності та непорушності кордонів. З огляду на це в п.4 ст.2 Статуту ООН закріплено положення про заборону використовувати силу або загрозу силою «проти територіальної недоторканності чи політичної незалежності держави»[1]. Крім того, Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами, відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй, прийнята 24 жовтня 1970 р. [2], і встановлює, що «територія держави не повинна бути об'єктом військової окупації, що є результатом застосування сили в порушення положень Статуту. Територія держави не повинна бути об'єктом набуття іншою державою в результаті погрози силою або її застосування. Жодні територіальні придбання, що є результатом погрози силою або її застосування, не повинні визнаватися законними».

Одним з головних завдань скликання Ради з безпеки і співробітництва в Європі в 1975 р. у Гельсінкі було закріплення принципів непорушності кордонів та територіальної цілісності. У ст. III Декларації принципів Заключного акту Ради з безпеки та співробітництва в Європі від 1 серпня 1975 р. проголошується: «Держави-учасниці розглядають як

непорушні всі кордони одна одної, так і кордони всіх держав в Європі, тому вони утримуватимуться зараз і в майбутньому від будь-яких посягань на ці кордони. Вони відповідно утримуватимуться також від будь-яких вимог або дій, спрямованих на захоплення й узурпацію частини або всієї території будь-якої держави-учасниці».[3]

Таким чином, військова агресія Російської Федерації в Україні та анексія Криму є порушенням фундаментальних норм міжнародного права, низки міжнародних договорів (Гельсінкського заключного акту 1975 р. про непорушність кордонів у Європі, Меморандуму про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї 1994 р., Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Росією 1997 р., Договору між Україною і Російською Федерацією про українсько-російський державний кордон від 28 січня 2003 р. та ін.) та є міжнародним злочином проти світу і безпеки людства.

Проблема в тому, що, незважаючи на анексію Криму та військовий конфлікт на Сході України, і те, що ще 1 березня 2014 року Рада Федерації РФ підтримала звернення президента Росії про дозвіл на застосування Збройних сил Російської Федерації на території України, а також численні докази присутності російських військ на території України, офіційно Росія не визнає факту свого вторгнення в Україну. Беззаперечним залишається також той факт, що перед військовою агресією РФ здійснювала «інформаційну та політичну анексію» щодо України.

Отже, має місце неоголошена «гібридна війна» Росії проти України. Цей термін вже утвердився у науковій літературі [7, с. 5; 4, с. 45], і під «гібридною війною» розуміють

комбіноване використання ворогом дозволеної зброї, партизанської війни, тероризму, сепаратизму, злочинної поведінки та пропаганди для досягнення політичних цілей окупації та анексії територій, в тому числі за допомогою нелегітимних референдумів.

Водночас, Верховна Рада України тільки 27 січня 2015 р. звернулася до Організації Об'єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї НАТО, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї ГУАМ, національних парламентів держав світу про визнання Російської Федерації державою-агресором. Це при тому, що за оцінками експертів Національного інституту стратегічних досліджень за час неоголошеної війни Україна втратила близько 20 відсотків економічного потенціалу. Виробництво промислової продукції в Донецькій і Луганській областях скоротилося, зупинившись на рівні 20–25 відсотків порівняно з 2013 роком. Тільки енергетичний комплекс України, традиційно зав'язаний на вугіллі з Донбасу, втратив половину шахт. На підконтрольній Україні території зі 150 шахт працюють лише 24. Постраждала транспортна інфраструктура, і це не лише аеропорти Донецька й Луганська, а й розрив логістичних зв'язків на 1700 кілометрах, руйнування автомобільних доріг та залізниць. Приблизні збитки сягають майже 5 мільярдів гривень. За даними ООН близько 2,3 млн осіб вимушено залишили свої домівки у зоні конфлікту і виїхали в інші регіони України та за кордон[6, с. 233].

Враховуючи ситуацію, що склалася, виникає питання про якомога швидше поновлення територіальної цілісності України міжнародно-правовими механізмами.

Для відновлення територіальної цілісності України важливе значення має те, що 27 березня 2014 р. на сесії Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй Резолюцією № 68/262 було підтверджено «єдність і територіальну цілісність України в межах її визнаних на міжнародному рівні кордонів», а також «закликано всі держави відмовитися і утримуватися від дій, спрямованих на часткове або повне порушення національної єдності і територіальної цілісності України, в тому числі будь-яких спроб змінити кордони України за допомогою погроз силою, або інших, незаконних способів». Резолюцію підтримали 100 країн світу, 58 – утримались та 11 проголосували проти.

Згодом, було призупинено членство Російської Федерації у міжнародному клубі високорозвинених економік світу «Велика вісімка» (G8) та впроваджено трирівневий план персональних і економічних санкцій проти банківської системи РФ та громадян Росії і України, безпосередньо причетних до окупації Криму, здебільшого у вигляді заморожування активів і заборони на в'їзд. Міжнародні санкції, окрім ЄС та США, ввели Канада, Японія, Норвегія, Швейцарія, Австралія, Нова Зеландія, загалом – 41 країна, а також Парламентська Асамблея Ради Європи. Загалом щодо РФ були запроваджені такі санкції:

- Обмежено (зупинено) участь Росії в деяких міжнародних організаціях (ПАРЕ позбавила російську делегацію права голосу та вивела росіян із складу керівних органів, заблоковано процес вступу РФ до складу Організації економічного співробітництва та розвитку, Міжнародного енергетичного агентства тощо).

- Адресні санкції з боку провідних держав (країни ЄС, США, Японія, Канада, Австралія) проти низки російських

високопосадовців (заборона на в'їзд, заморожування рахунків у банках цих країн).

- Фінансові санкції щодо великої групи російських банків та бізнес-структур (санкції ЄС діють щодо 32 російських компаній та банків, санкції СШП – проти 36, Канади – 46, Швейцарії – 20, Австралії - 11).

- Секторальні санкції припинення співробітництва у нафтогазовій, космічній, військовій, агропромисловій та інших сферах. Наприклад, американська компанія ExxonMobil зупинила дев'ять з десяти проектів у Росії[5, с. 15].

Крім того, є численні резолюції ПАРЄ, що засуджують факт військової агресії на території України та окупацію Криму, зокрема: Резолюції ПАРЄ від 9 та 10 квітня «Про засудження окупації Росією території Криму та санкції проти Росії»; Резолюція від 27 січня 2015 року «Про гуманітарну ситуацію в Україні та біженців», Резолюція від 25 червня 2015 року «Про зниклі особи під час конфлікту в Україні», Резолюція від 21 квітня 2016 року «Про введення санкцій по «списку Савченко» та ін.

Комітет міністрів Ради Європи (КМ РЄ) також підтримав територіальну цілісність, суверенітет та незалежність України у своїх рішеннях від 26 лютого, 14 та 20 березня, 3 та 16 квітня 2014 р., 17 вересня та 24 жовтня 2014 р. Крім того, 15 квітня 2015 р. було ухвалено комплексне рішення КМ РЄ на підтримку територіальної цілісності та незалежності України із засудженням незаконної анексії АРК та міста Севастополь Російською Федерацією та закликом до виконання Мінських домовленостей.

Серед інших заходів, що застосовуються для врегулювання збройного конфлікту в Україні: розміщення

спеціальної моніторингової місії міжнародних спостерігачів Організації з безпеки та співробітництва у Європі (далі – ОБСЄ), переговори у Мінську та укладення Мінських угод з метою перемир'я та без визнання самопроголошених ДНР та ЛНР, схвалення Радою Безпеки ООН 17 лютого 2015 р. резолюції 2202 (2015) щодо ситуації на сході України тощо.

Водночас очевидним є факт неспроможності відповідного оперативного реагування глобальної (ООН) та європейської (ОБСЄ) систем безпеки на агресію РФ. На жаль, ні резолюції ГА ООН, ні Резолюції ПАРЄ, як і запроваджені санкції, не вплинули на позицію РФ. Більше того, агресія РФ в Україні поставила під загрозу світову ядерну безпеку (через порушення Росією Будапештського меморандуму).

Для відновлення територіальної цілісності України, крім вже впроваджених заходів, необхідно отримати позитивні для України рішення в Міжнародному суді ООН, ініціювати проведення спеціальної міжнародної конференції з вирішення кримської кризи із залученням так званих держав-гарантів за Будапештським меморандумом. Крім того, тільки комплексні дипломатично-військові заходи будуть ефективними для відновлення територіальної цілісності України, в тому числі необхідно активізувати співпрацю з ЄС у безпековій сфері, поглиблювати співпрацю з НАТО, підвищувати боєздатність Збройних Сил України, проводити належну внутрішню та зовнішню інформаційну політику, яка б ефективно протидіяла російській пропаганді, а також максимально обмежити економічну та інші сфери співпраці з РФ.

Список використаних джерел

1. Статут Організації Об'єднаних Націй від 26.06.1945 / [Електронний ресурс] - Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_010

2. Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй від 24.10.1970 / [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_569

3. Заключний акт Наради з безпеки та співробітництва в Європі від 01.08.1975 // Офіційний вісник України. – 2005. – № 4. – С. 403.

4. Асланов С. А. Особливості застосування нових політико-правових механізмів етнополітичної дезінтеграції: гібридна війна в Україні / С. А. Асланов // Україно-грецький міжнародний науковий юридичний журнал «Порівняльно-правові дослідження». – 2014. – № 1. – С. 45–52.

5. Російсько-український конфлікт: стан, наслідки, перспективи розвитку подій. Аналітична доповідь Центру Разумкова // Національна безпека і оборона. – 2014.- № 5–6 (148–149). – С. 2–39.

6. Сировий О. В., Чураєва А. С. Засоби міжнародно правового врегулювання збройного конфлікту на Сході України / О.В. Сировий, А.С. Чураєва // Юридичний науковий електронний журнал. – 2015.– № 6. – С. 232–235.

7. Юрковський Д. Ю. Механізми державного управління у сфері зовнішньополітичної діяльності України в умовах зовнішньої агресії : дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / Д. Ю. Юрковський – Київ, 2016. – С. 210